

УДК 372

Ольга Рябошанка,
викладач Уманського
гуманітарно-педагогічного
коледжу ім. Т. Г. Шевченка,
здобувач Уманського державного
педагогічного університету
імені Павла Тичини

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ВИХОВАННЯ У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ПОВАЖНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ

У статті визначаються і обґрунтовуються педагогічні умови необхідні для здійснення виховання у старших дошкільників поважного ставлення до людей похилого віку: взаємодія дошкільного навчального закладу та сім'ї у процесі виховання у старших дошкільників поважного ставлення до людей похилого віку; позитивний приклад батьків у вихованні у старших дошкільників поважного ставлення до людей похилого віку; суб'єкт-суб'єктна зорієнтованість відносин у системі «дорослий-дитина».

Ключові слова: педагогічні умови, старший дошкільник, дошкільний навчальний заклад, людина похилого віку, виховання, взаємодія.

В статье определяются и обосновываются педагогические условия необходимые для осуществления воспитания у старших дошкольников уважительного отношения к людям пожилого возраста: взаимодействие дошкольного учебного заведения и семьи в процессе воспитания у старших дошкольников уважительного отношения к пожилым людям; положительный пример родителей в воспитании у старших дошкольников уважительного отношения к пожилым людям; субъект-субъектная ориентированность отношений в системе «взрослый-ребенок».

Ключевые слова: педагогические условия, старший дошкольник, дошкольное учебное заведение, человек пожилого возраста, воспитание, взаимодействие.

The article defines and substantiates the pedagogical conditions necessary for the implementation of education in senior preschool children with respect for older people: interaction of pre-school education institutions and families in the process of education in senior preschool children with respect for elderly people; a positive example of parents in the education of senior preschoolers respect for older people; subject-subject orientation of relations in the system «adult-child».

Key words: pedagogical conditions, senior preschooler, pre-school education institution, elderly people, education, interaction.

Гуманістичні перетворення, що відбуваються в усіх сферах нашого суспільства і в освіті, зокрема, актуалізують потребу переосмислення сутності процесу виховання і визначення нових підходів, що сприяють повноцінному і своєчасному розвитку дітей.

Сьогодні можна спостерігати очевидний сплеск інтересу наукового та суспільного життя в країні і за кордоном до численних і різноманітних проблем пізнього періоду життя людини. Підвищена увага до проблем старості і старіння пояснюється, зокрема, значним збільшенням частки літніх людей в структурі населення економічно розвинених країн, яка, в певній мірі, вимагає відмови від уявлень про старість як періоді інволюції. Проблема цінності старості, її ідеалу стає істотним елементом психологічного клімату суспільства, що створює комфорт або дискомфорт літнім людям. Високий статус літніх людей в суспільстві має забезпечити, в першу чергу, ціннісне ставлення до них з боку близьких.

Таке ставлення не може виникнути стихійно, тому важливо, щоб у суспільному та сімейному вихованні прищеплення дітям розуміння і поваги до старших займало б гідне місце.

Для емоційного розвитку дитини важливим є спілкування з батьками та представниками старшого покоління, де реалізуються потреби дитини у взаєморозумінні та співпереживанні, розвивається прагнення допомогти близьким, з'являються емпатія і рефлексія (Ю. Азаров, Б. Ананьєв, Л. Божович, Ю. Галущинська, М. Лісіна та ін.).

У вітчизняній і зарубіжній педагогіці та психології широко представлені різні аспекти розвитку особистості дитини. Досліджені особливості особистісних утворень на різних вікових етапах (І. Бех, Л. Божович, О. Кононко, В. Котирло), вплив соціальних чинників, зокрема спілкування, на розвиток особистості дитини (Я. Коломінський, М. Лісіна, В. Петровський, О. Смірнова); формування взаємин дітей дошкільного віку (Л. Артемова, А. Гончаренко, Ю. Приходько, Т. Репіна). Значна кількість робіт присвячена також проблемним батьківсько-дитячим взаєминам (О. Бутенко, І. Сіданіч, Н. Жутикова, О. Захаров, О. Косарева, В. Оржеховська, А. Співаковська, О. Хромова та ін.).

Сьогодні психолого-педагогічна наука має вагомі напрацювання з проблеми сімейного виховання. Різноманітні аспекти проблеми виховання дитини в родині висвітлено в дослідженнях сучасних учених (Л. Верб, А. Гончаренко, О. Доукіна, К. Журба, З. Зайцева, О. Киричук, О. Кисельова, О. Косарева, Т. Кочубей, Т. Кравченко, Р. Лемехова, Д. Луцик, М. Машовець, Т. Поніманська, О. Проскура, О. Хромова та ін.). Розглянуто проблеми психології родинних взаємин, ефективності сімейного виховання (І. Бех, Л. Божович, М. Боришевський, Т. Зелінська, І. Кон, Л. Орбан та ін.). Визначено науково-теоретичне підґрунтя взаємодії дошкільного навчального закладу і сім'ї у вихованні дитини

(Т. Алексеєнко, Т. Жаровцева, В. Іова, А. Марушкевич, В. Постовий та ін.), методику взаємодії суспільного і родинного виховання (Л. Врочинська, А. Залізник, А. Капська, О. Сердюк та ін.), формування сімейних взаємин і педагогічної культури батьків (І. Деснова, О. Зверєва, О. Калюжна, Л. Києнко-Романюк, І. Савченко, І. Сіданіч, І. Трубавіна, Т. Ушеніна та ін.). Доведено, що на ефективність виховання дитини в родині суттєво впливають її взаємини з матір'ю (О. Бутенко, О. Петренко, Л. Пovalій, О. Тимофєєва та ін.).

У дошкільному віці дитина засвоює основи особистісної культури, що відповідає загальнолюдським цінностям. Визнання самоцінності дошкільного дитинства і розуміння його як першого етапу становлення особистості вимагає перегляду задач педагогічної роботи з дітьми.

Будучи частиною величезної системи «дитина – дорослий», ставлення до людей похилого віку виступає також першоосновою всіх видів ставлень дитини до дійсності, початковою умовою і основою самого людського існування та шляхів розвитку дитини (Л. Виготський, Д. Ельконін та ін.).

Відносини, що складаються з дорослими, впливають на формування у дошкільника моральних якостей і звичок поведінки, створюють передумови успішного емоційного і розумового розвитку дитини (О. Леонтьєв, Т. Рєпіна, Л. Стрелкова, С. Улітко, А. Фонарьов та ін.).

Крім того, у відносинах з людьми похилого віку реалізується важлива для дитини потреба у взаєморозумінні і співпереживанні (М. Лісіна, Ш. Амонашвілі, Д. Менджеричька), прагнення зробити щось корисне для близьких (Я. Неверович), розвивається вміння оцінювати емоційний стан дорослого і коригувати власну поведінку (Н. Виноградова).

Пропри наявну значну кількість наукових праць і належне розроблення ученими різних аспектів морального виховання, залишаються недостатньо дослідженими умови виховання у старших дошкільників поважного ставлення до людей похилого віку.

Отже, виходячи з вищезазначеного, мету публікації ми вбачали у визначенні та обґрунтуванні педагогічних умов виховання у старших дошкільників поважного ставлення до людей похилого віку.

Одним із основних чинників забезпечення ефективності процесу виховання дітей дошкільного віку є взаємний вплив, взаємопроникнення сімейного та суспільного виховання. Відсутність єдності та наступності вимог до змісту виховання між дошкільним навчальним закладом і родиною виступає значною перепорою у процесі виховання підростаючого покоління.

Про необхідність взаємодії родинного та суспільного виховання

красномовно свідчать дослідження багатьох науковців: А. Ковальова, М. Крулехт, П. Лесгафта, Н. Побірченко, В. Сухомлинського, З. Теплової та ін., які наголошують, що спільна робота батьків і педагогічного колективу є важливою умовою засвоєння дитиною соціального досвіду поведінки. Дослідники дошкільного дитинства (Л. Артемова, А. Богуш, Р. Буре, О. Запорожець, О. Кононко, В. Котирло, О. Усова та ін.) зазначають, що два соціальні інститути – сім'я та дошкільний навчальний заклад – виконують свої специфічні виховні функції і не можуть замінити один одного, а мають взаємодіяти, здійснюючи повноцінний розвиток особистості дошкільника.

Педагогічні засади співпраці батьків і педагогів стали предметом численних наукових розвідок: етико-педагогічні вимоги до взаємин із дітьми та їхніми батьками розглядав І. Гребенніков; принципи взаємодії родини і дошкільного навчального закладу вивчали Л. Загик і Т. Маркова; Л. Островська розробила зміст і методи педагогічної освіти батьків. На необхідність створення у дошкільному навчальному закладі умов для співпраці родини та педагогів у моральному вихованні дітей вказують Т. Алексеєнко, Л. Божович, А. Залізник, В. Постовий та ін.

Досліджуючи процес взаємодії дошкільного навчального закладу та сім'ї у вихованні гуманної поведінки дітей старшого дошкільного віку, Л. Врочинська зазначає, що звернення до історичного минулого дозволяє констатувати, що історія розвитку сім'ї, освіти та суспільства невіддільні одне від одного. Дослідженнями доведена, особлива роль матері у становленні особистості дитини, її фізичного розвитку та психологічного благополуччя. У цьому випадку мати виступає не як біологічний чинник, а як дорослий, що несе дитині всю людську культуру та способи її освоєння (Л. Виготський, М. Лісіна). Л. Врочинська дійшла висновку, що внаслідок порушення емоційно-особистісного контакту з найдорожчими і найближчими людьми, дитина покладається не на любов батьків, а шукає уваги та підтримки в педагогів та працівників дошкільного навчального закладу. А це, на думку дослідниці, активізує проблему співробітництва двох соціальних інститутів – родини та дошкільного навчального закладу [2].

Таким чином, враховуючи вищезазначене, вважаємо необхідною педагогічною умовою **взаємодію дошкільного навчального закладу та сім'ї у вихованні у старших дошкільників поважного ставлення до людей похилого віку.**

Досить часто віддаючи дитину до дошкільного навчального закладу, батьки перекладають відповідальність за дитину, її здоров'я, розвиток та виховання на вихователя, забуваючи про те, законодавча база України (Закони України «Про освіту», «Про дошкільну освіту»,

Сімейний кодекс України тощо) покладає таку відповідальність за дитину на її батьків.

Окрім того, під час родинної взаємодії батьки досить часто піддаються емоціям, і виховання дітей у сім'ї отримує стихійний характер. Загалом таке сімейне виховання спрямоване не на закладання суспільних норм і цінностей, а на покарання за вчинки дітей, які мали негативні наслідки і носить авторитарний, а інколи і диктаторський характер. У обов'язки дитини покладено чітко і без ухилень виконувати настанови батьків. Звичайно, зростаючи у такому середовищі, дитина не може визначити моральні цінності, у дитини формується необ'єктивна самооцінка. Тому дуже важливо, який психологічний мікроклімат пануватиме в родині.

Важливим засобом успішного формування поважного ставлення до дорослих В. Сухомлинський відзначав приклад дорослих: повагу до батьків дитина виявить тоді, коли між батьками побачить цілковиту дружбу, любов, повагу і взаємну підтримку; добрі стосунки між членами сім'ї – запорука виховання дітей чуйними, доброзичливими, шанобливими по відношенню до дорослих. В. Сухомлинський був певен, що коли батько разом з дітьми створює культ матері, а мати також разом з дітьми – культ батька, тоді діти переконуючись, що батьки поважають і люблять один одного, повсякчас турбуються один про одного, самі виявлятимуть ці почуття до старших. Гіпертрофована любов до дітей, коли батьки всю любов віддають дітям, при цьому не бачать інших людей може мати, за переконанням вченого, негативні наслідки [5].

Великого значення власному прикладу дорослих надавав Я. Коменський, спираючись на вікові особливості психіки дитини, а саме: здатність до наслідування, наголошував на позитивному прикладі дорослих. На думку вченого, підкріплюючими методами прикладу є словесні: роз'яснення та настанови і практичний досвід; вправління дитини у добрих вчинках, наголошуючи на обов'язковості створення умов для ефективності вправління. Твердження Я. Коменського про значущість постійного позитивного прикладу дорослих у моральному вихованні, зокрема, у формуванні шани та поваги до дорослих, знайшла свій подальший розвиток у науково-педагогічних дослідженнях зарубіжних та вітчизняних педагогів: Д. Локка, Й. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо, К. Ушинського, В. Сухомлинського, А. Макаренка та інших [3].

Особливу увагу недостатньому розумінню батьками ролі батьківського авторитету і особистого прикладу, низькому рівню знань вікових та індивідуальних особливостей власної дитини приділила Т. Алексеєнко. Основи формування гуманних взаємин батьків і дітей, на думку дослідниці, полягають у взаєморозумінні між членами

сім'ї, визнанні і повазі особистості кожного. Основною ідеєю досліджень Т. Алексеєнко є визнання провідної ролі сім'ї та особистого прикладу батьків у формуванні гуманних взаємин між дорослими та дітьми [1].

Учені (А. Богуш, К. Журба, С. Ковальов, О. Кононко, Л. Повалій, О. Савченко, Ю. Смородинська та ін.) доводять, що на формування та розвиток особистості дитини впливає багато психолого-педагогічних чинників. Найважливішим з них є загальний мікроклімат сімейного життя. Адже дитина, що не має відчуття базової захищеності в колі найближчого оточення, знаходиться в постійному нервовому напруженні та сприймає соціальне оточення як небезпечне, що має загрозовий, ворожий характер. Дитина потребує створення таких сприятливих умов у родині, які б гарантували піклування про стан її фізичного, психічного та соціального здоров'я, забезпечували їй відчуття комфортності й захищеності.

Основною умовою сприятливого мікроклімату родинного життя, його тональності, загальної спрямованості є культура сімейного виховання – спеціально організовані міжособистісні взаємини батьків і дітей на основі принципів гуманізму. На думку І. Сіданіч, сутність культури сімейного виховання полягає у визнанні батьками цінності дитини як особистості, її права на повагу та соціальний захист; створенні умов для прояву її здібностей, індивідуальності, а також стимулюванні прагнення дитини до саморозвитку і самовиховання. Сімейне виховання покликане прилучити дитину до людської культури – взаємодії людей, процесу їхньої життєдіяльності, підвищити ефективність батьківського виховного впливу і поліпшити якість морального виховання [4].

Психолого-педагогічні дослідження дозволяють констатувати, що в сім'ях, де панує сприятливий психологічний клімат, що характеризується добродушними, безконфліктними стосунками між дітьми та батьками, наявністю спільної діяльності, відчуттям дітьми захищеності та задоволення відносинами спостерігається у дітей поважне ставлення до людей похилого віку. У сім'ях, де батьки обирають авторитарний чи ліберальний стиль спілкування з дітьми, психологічний клімат характеризується напруженими, конфліктними, вибірковими стосунками між дітьми та дорослими, відчуттям дітьми почуття тривоги та неповноцінності, відсутністю спільної діяльності та родинної єдності.

Для формування та розвитку дитячої особистості важливою є авторитетна постать близької для дитини людини, її слова, а найголовніше – її вчинки. Таким авторитетом у дошкільному віці є батьки і саме їх дитина прагне наслідувати. У своїх іграх дошкільники

відтворюють ту атмосферу, ту взаємодію, що панує у них в родині. Відповідно і моральні цінності, формуються на основі прикладу поведінки дорослих. На жаль, не завжди слова та вчинки збігаються. Загальновідомим є приклад, коли батьки вчать дитину поважати людей похилого віку, проте, коли бачать, що літня людина несе важку ношу, не поспішають їй допомагати. Така позиція не сприятиме моральному вихованню дитини, зокрема вихованню у неї поважного ставлення до людей похилого віку.

Отже, другою педагогічною умовою є **позитивний приклад батьків у вихованні у старших дошкільників поважного ставлення до людей похилого віку.**

Модернізація змісту сучасної освіти все частіше наголошує на партнерських взаєминах між дитиною та особами, що здійснюють її виховання. Тривалий період освіта підростаючого покоління будувалася на суб'єкт-об'єктних відносинах, за яких дитина відігравала пасивну роль, лише вбираючи у себе світобачення дорослих. Авторитарна педагогіка не врахувала вікових, індивідуальних та особистісних особливостей дитини.

Натомість сучасна педагогічна наука розглядає процес виховання як цілеспрямовану динамічну взаємодію (співробітництво, партнерство) вихователя та вихованця, в ході якої в різноманітних видах діяльності здійснюється самореалізація, самоствердження вихованця, формується його особистість. В основу виховання покладена взаємодія його суб'єктів, в якій беруть участь двоє та більше індивідів (учителі, учні, батьки, діти). Ефективність виховання значною мірою залежить від активності учасників виховного процесу (вихователі, батьки, діти), які визнаються рівноправними партнерами.

Третя педагогічна умова – **зорієнтованість на суб'єкт-суб'єктні відносини в системі «дорослий – дитина».**

Таким чином, у вихованні у старших дошкільників поважного ставлення до людей похилого віку вбачаємо за необхідне забезпечення наступних педагогічних умов: взаємодія дошкільного навчального закладу та сім'ї у процесі виховання у старших дошкільників поважного ставлення до людей похилого віку; позитивний приклад батьків у вихованні у старших дошкільників поважного ставлення до людей похилого віку; суб'єкт-суб'єктна зорієнтованість відносин у системі «дорослий-дитина».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеенко Т. У чому сутність гуманних взаємин батьків і дітей? / Т. Алексеенко // Рідна школа. – 2001. – № 3. – С. 33–36.
2. Болдырев Н. И. Нравственное воспитание школьников: вопросы

- теории / Н. И. Болдырев. – М. : Педагогика, 1979. – 224 с.
3. Коменский Я. А. Материнская школа, или О заботливом воспитании юношества в первые шесть лет / Я. А. Коменский // Избр. пед. соч. в 2 т. / под ред. А. И. Пискунова. – М. : Педагогика, 1982. – Т. I. – С. 201–242.
 4. Сіданіч І. Л. Виховання культури взаємин батьків і дітей молодшого шкільного віку : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Сіданіч Ірина Леонідівна. – К., 2004. – 29 с.
 5. Сухомлинский В. О. Вибрані твори : в 5-ти т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1976–1977. – Т. 5: Бачити себе. – 1977. – 639 с.